

Mirel Bănică

Nevoia de miracol

Fenomenul pelerinajelor
în România contemporană

Postfață de Sorin Antohi

POLIROM
2014

Cuprins

Curățat înainte.....	7
-----------------------------	----------

Partea I NOTE DE TEREN

2009.....	25
Iași, octombrie.....	25
București, octombrie	37
București, decembrie.....	47
2010.....	53
Mănăstirea Cernica, aprilie.....	53
Iași, iunie	63
Iași, octombrie	77
București, octombrie	110
Mănăstirea Prislop, noiembrie	129
București, decembrie.....	141
Curtea de Argeș, decembrie	144
2011.....	158
Mănăstirea Cernica, aprilie.....	158
Iași, octombrie	164
București, decembrie.....	178
2012.....	181
Suceava, iunie.....	181
Iași, octombrie	198
București, octombrie	213
Mănăstirea Prislop, noiembrie	243
Curtea de Argeș, decembrie	260
2013.....	269
Suceava, 22 iunie	269
Mănăstirea Nicula, august.....	284

Partea a II-a PELERINAJUL PRIN CUVINTE DE ACCES

Turism și pelerinaje.....	309
Biserica Ortodoxă Română și poziția sa față de „pelerinajul-turism”	313
Orientarea în cadrul pelerinajelor.	
Locul și rolul ghidului religios	315
Totuși, de ce se dezvoltă „pelerinajul-turism”?	321

Economia pelerinajului și a mănăstirii.....	325
Produsele de mănăstire	327
Mass-media și pelerinajele	322
„Efectul de real” al pelerinajelor și consecințele sale	335
Percepția pelerinajelor în mass-media din România	340
Femininul arhetipal și prezența feminină la pelerinaje.....	345
„Harun” și religiozitatea româna	356
Religiozitatea româna. Cum și ce cred	359
Pista lingvistică	362
Religie populară versus „religie oficială”. Pledoarie pentru pietate	365
Miracolul și logica sa. Nevoia de miracol	369
Rândul de așteptare	372
Preliminarii	372
Preocuparea sociologică pentru rândul de așteptare	373
Psihologia rândului de așteptare	374
Abordări în cheie economică	374
Metodologie. Cum să studiezi un rând de așteptare.....	375
Efectele așteptării	376
Rândul ca microsistem social. Producerea de ordine formală și informală	379
Alți factori care influențează rândul și timpul de așteptare In rând. Un inventar	382
„Avtobusniki” sau pelerini de autocar	384
Ambianța pelerinajului: muzică, mirosme, hrana	388
Practica și rolul muzicii în cadrul pelerinajelor	388
Miros – mirosme	391
Hrana rituală. Despre distribuția de sarmale (pomânci) și semnificația acestora	394
Milă și filantropie	398
Dimensiunea transnațională a pelerinajelor: pelerini români la Medugorje	400
Pelerinaje și politică, politica pelerinajelor	403
<i>Postfață. Un pelerin la pelerinaje (Sorin Antohi)</i>	407
<i>Bibliografie</i>	415

2011

Mănăstirea Cernica, aprilie

11 aprilie 2011

O atmosferă aparte. Pâinea fabricată de călugări are mare succes. Dialog despre siguranța pelerinajelor cu autocarul. Cum se ating moaștele – ghid de bună creștere. Sarmalele „binecuvântate” și dificultatea de a face teren printre rromi. Leg noi prietenii în rând: pelerina Ana. Regula „cinci plus unu”. Mi se prevede un frumos viitor ca preot. Predicatori și vagabonzi mistici. Cum va arăta sfârșitul lumii.

O zi de luni, meteo acceptabilă, cer senin de primăvară rece, cu vânt tăios, amenințare de ploaie ușoară. La poarta de intrare în mănăstire, o mulțime de mașini parcate haotic, microbuze, chiar și o căruță stin-gheră, ce nu-și găsea locul printre atâțea motoare. Tarabele ce propun spre vânzare obiecte religioase își dispută puținul loc rămas disponibil între șoseaua națională și aleea ce trece pe sub boltă portii de intrare. Surprind un dialog între un călugăr care vinde tămâie, fitile de candelă și alte asemenea obiecte și un preot, slăbut, cu o urmă de barbă rară și blondă. Bănuiesc că se cunoșteau de mai multă vreme, se plâng amândoi de supravegherea prea strictă a jandarmilor și a polițiștilor de tot felul (rutieră, locală, în civil), din ce în ce mai prezente în locurile de desfășurare a pelerinajelor, nu doar aici la Cernica, ci și în general, în țară. „Au inceput Părinte să le lege chiar și de noi, fișia îmbrăcați în negru! Ne săcăie, lipsă de respect. Ați văzut, chiar și la Ierusalim, cât este el de Ierusalim, vezi un soldat la 1.000 de pelerini, dar nici la noi se intrece măsura, zâu așa. În curând vom avea mai mulți jandarmi decât pelerini”, spune călugărul, în timp ce preotul cel Tânăr și slab dădea aprobator din cap, mirosind cu vâdită plăcere o cutie mică de plastic, plină cu „tămâie” colorată artificial, pe care scria „Mâna Maicii Domnului”, trimisă la aroma cunoacutei flori, ce umple cu mirosul său îmbătător atmosfera noptilor calde și seninе de vară.

Ca o remarcă generală, mi s-a părut într-adevăr destul de contestată prezența forțelor de ordine în cadrul acestui pelerinaj. Jandarmii erau destul de numeroși, dar discreți, staționau „în rezervă”, în dubele lor

parcate mai departe, la umbra pădurii. La locul propriu-zis de desfășurare a pelerinajului (adică perimetru curții interioare a mănăstirii Cernica și firul rândului de așteptare) nu erau expuși decât 10-12 jandarmi, un pluton deci, printre care și o jandarmeriță blondă și foarte sexy, care nu inceta să se plimbe de-a lungul rândului pentru a fi admirată de presupus asceticii „pelerini” ortodocși prezenți acolo.

Pe aleea centrală din interiorul mănăstirii mă întâlnesc cu Cornel, vechea mea cunoștință, care se ocupă cu vânzarea săptămânalului *Iisus Biruitorul*. Ne oprim, ne salutăm, dăm mâna ca doi vecni prieteni. Cornel se plângă de criză, spune că tipografia „a trăs” doar 3.000 de exemplare, în loc de 5.000, așa cum se întâmplă în alți ani, apoi enumerează conștiincios evenimentele-resursă pentru mica sa afacere, pe care le-a frecventat de la ultima noastră întâlnire din decembrie anul trecut, de la Curtea de Argeș: Cluj-Napoca, înmormântarea Mitropolitului Bartolomeu, Sfântul Nicolae, în București, „pelerinajul acesta nou, care a format acum”, Sfântul Mina, dar încheie spunând că peste iarnă nu a vândut mare lucru, totul a mers foarte slab, abia și-a scos banii de drum. Cornel nu exprimă acest lucru în mod direct, dar lasă să se înțeleagă faptul că în acest moment se poartă o adevărată „batălie” pe resursele financiare potențiale ale pelerinajului: „Au fost locuri unde m-au ținut la poarta mănăstirii, cu jandarmii, numai ca să nu vând ceva, să nu mă vadă lumea”, spune prietenul meu, la tremurul său „natural” adăugându-se și cel provocat de mânia provocată de amintirile neplăcute legate de interzicerea micului său comerț.

Mănăstirea Cernica pare să se fi adaptat din mers unui anumit tip de „pelerin-turist”. Observ apariția unui magazin aparte, care, pe lângă lumânări și alte obiecte de cult, vinde „pâine de mănăstire”, miere de albine „biologică” etc. Am cumpărat și eu o pâine, avea cam un kilogram, era grea și îndesată, coaptă pe vatră și cu un gust foarte bun. Ajung la rând și mă înscriu în firul acestuia în jurul orei 11.00, are cam aceeași formă, compoziție și lungime ca și cel de anul trecut, poate că este cu 50 de metri mai scurt, nu mai mult. După cum știu din experiențele de teren ulterioare, „capătul” rândului, intrarea lui este și cea mai frecventată de vânzătorii ambulanți. Startul îl dă o femeie masivă, îmbrăcată toată în negru, „pelerin-corectă”, de la basma la cizme negre de piele în picioare; rostește rar și apăsat, cu o voce gravă: „pelerinaj-la-inmormântul-Părintelui-Arsenie-Boca”, apoi mai rapid, ca și cum ar vrea să scape de propoziție, „cu ocazia sărbătoririi zilei de naștere a părintelui nostru”. O provoac la dialog, o întreb dacă se merge cu autocarul sau cu microbuzul, „mie îmi este cam frica, doamnă, de microbuze, de accidente, am văzut eu cum se circulă pe serpentine în ziua de astăzi!”. Femeia nu pare a fi deranjată de intervenția mea, dar nu-i place că am adus în discuție un aspect fundamental al „biznisului” său, siguranța călătoriei. Cei din jurul meu sunt foarte atenți, ciulesc urechile să audă răspunsul femeii. „Domnule, pelerinii sunt ocrotiți de Dumnezeu, credeam că știi deja acest lucru (rostește apăsat cuvântul știi). Dacă este să se întâmpile ceva, se întâmplă și gata, și cu autocarele mari și

cu microbuzele pe care le folosim noi." După ce rostește aceste vorbe, părăsește grăbită perimetrul în care mă găseam încadrat în rând.

Dialog între doi cunoșcuți, unul deja înscris în rând, altul în afara acestuia: „Cum este rândul?”, iar răspunsul „cum să fie, nu-i prea gros, avansăm repede și bine”. Practica de a „lăsa rândul cuiva” atunci când o persoană dorește să se retragă preț de câteva minute, maxim un sfert de oră, pentru a cumpăra ceva de mâncare, lumânări sau pentru a merge la toaletă. Expresiile și formulele de adresare în acest caz sunt identice cu cele pe care le auzeam în copilăria și adolescența mea, în timpul cozilor din perioada de penurie alimentară. „Vă las și eu rândul pentru cinci minute, căt timp mă duc să cumpăr lumânări, sau „Vă rog frumos să-mi țineți și mie rândul, să nu-mi pierd locul, revin imediat”. Pe de altă parte, aceste dese ieșiri și intrări în rând sunt și un reflex al unei anumite stări de relaxare, de certitudine a ajungerii la raciă, pe care am întâlnit-o în cadrul tuturor pelerinajelor mici, în care timpul de așteptare nu depășește trei, maxim patru ore. Oricum, pelerinajul de astăzi îmi lasă impresia că este unul „asezat”, cu participanți având experiența actului pelerin, veniți aici de plăcere, din pasiune chiar.

Contactul cu sacrul și respectul care trebuie arătat acestuia: o femeie între două vîrste, cu un puternic accent de periferie, se pronunță cu voce tare împotriva celor care „ating tot felul de obiecte de raciă”. Să fi fost oare deranjată de vânzătoarea de batiste și, atenție!, maiouri inconsistentă, care ne propunea toate aceste obiecte de garderobă pentru a le atinge de racia Sfântului Calinic? Ceva lmi spune, dar nu am putut verifica exact, că vânzătoarea ambulantă avea în punca mare de rafie ce o ținea la subraț nu numai maiouri, ci și chiloți bărbătești, dar nu îndrăznea să-i propună fățu, deschis, spre vânzare, ci doar celor care cunoșteau „codurile” pelerinajului și i-ar fi cerut cu un semn discret și acest produs menit să amelioreze suferința. „Ai luat rufa acasă, o speli neglijent, cu murdărie de la celealte din jur, din mașină, apoi vii aici și hop, vrei să o atingi de raciă! Nu se poate așa ceval! Doar cu buzele, eventual cu ceva cu puțină aghiazmă atingem sfintele raci, nu ne apucăm noi să frecățim te miri ce haină de raciă, așa cum ne vine nouă!” Femeile din jur o ascultă cu atenție, unele aprebată dând mărunt din buze, altele nu sunt de acord, strângând cu spaimă sacoșele de plastic delofane în care se ghicește prezența multor obiecte vestimentare ale ruedelor, prietenilor, cunoșcuților.

Un cuplu de bucureșteni pensionari, originari chiar din Cernica, aduc prețioase informații cu privire la istoria acestui pelerinaj. În anii 1950-1960, spun ei, foarte mulți pelerini veneau din satele din jur, imbarcați în căruțe, iar atunci când condițiile meteo erau bune, soare și căldură de primăvară, mâncau liberi și nestincheriți pe iarba din jurul lacului. Biletele de autobuz și de tren, ieftine, incurajau deplasarea celor originari din Ilfov sau chiar și de mai departe. La fel ca multe alte persoane în vîrstă cu care am discutat de-a lungul mai multor pelerinaje, cei doi identificau o legătură directă între rata de participare la pelerinaj și prețul din ce în ce mai ridicat al mijloacelor de transport



Coliva de sărbătoare

în comun. Tendința de idealizare a trecutului este prezentă, iar atitudinea ostilă a regimului communist față de prezența masivă a religiei în spațiul public, ignorată.

Un grup mare de rromi, de toate vîrstele, aduce în curtea mănăstirii un cazan mare cu sarmale. Cazanul, acoperit cu un ștergar înflorat, este purtat ostentativ, expus privirilor celor din jur, „să-l vadă lumea”. După ce este depus lângă zidul de incintă al bisericii, cel care părea a fi șeful adunării cheamă un călugăr, „să binecuvânteze măncarea, să servim și noi la lume, se răoesc sarmalele”. Un călugăr bărbos și rotund pe sub sutana neagră și cam uzată face de trei ori, ceremonios, semnul crucii deasupra cazanelui. Este servit imediat cu o porție consistentă într-o caserolă de plastic, mulțumește ceremonios, apoi se îndreaptă agale spre chilia sa, legându-și șalele, parcă-i unul dintre personajele romanelor mănăstirești ale lui Damian Stănoiu. Rămâne încă un mare semn de întrebare legat de prezența numerosă a grupurilor de rromi, nu numai la Cernica, ci și la alte pelerinaje din țară la care am participat. Numai că ei constituie o categorie pelerină impenetrabilă la orice dialog, apropiere, fotografie, cum să faci teren eficient printre ei?!

1. În studiul „Nous, on n'en parle pas. Les vivants et les morts chez les Manouches”, dedicat relațiilor dintre „Jumea celor vii” și „Jumea morților” la populația

Pelerina Ana, după cum s-a recomandat simplu după ce ne-am aşezat unul lângă celălalt la rând, a lucrat timp de 35 de ani ca filatoare de bumbac, într-o mare uzină din Bucureşti. A venit Revoluția, fabrica s-a inchis, a mai încercat alte slujbe mici și prost plătite „ca să-și facă vechimea”, după cum spune, apoi a ieșit la pensie. Ana are o practică indelungată a pelerinajelor, mai ales a celor de autocar, o surprind salutând o mulțime de femei care trec prin apropiere, „organizatoare, le cunosc bine”, spune cu o anumită doză de respect vizibilă în voce. Aflu de la ea că organizatorii de pelerinaje oferă în general un loc gratuit persoanei care convinge alte cinci persoane din anturajul său de prieteni sau cunoșcuți să se inscrie. „Regula cinci plus unu, cum de nu ați auzit de ea, că tot spuneți că vă place să mergeți în pelerinaje?”, mă întrebă râzând pelerina Ana. Apoi laudă sociabilitatea pelerinului de autocar, prietenile care se leagă în timpul transportului, obiectivele vizitate, religioase sau nu. O întreb ce înseamnă pentru ea un pelerinaj reușit. Răspunde: „Păi este un pelerinaj din care te întorc cu inimă împăcată, cu sufletul liniștit. Un pelerinaj bun este acela în care participanții sunt cazați corect peste noapte, nu în lux, dar nici cu șoareci sau gândaci, și nici nu sunt lăsați să înnopteze la voia întâmplării în autocar”. O ascult vorbind și mă uit cu atenție la ea, are niște ochi mari, negri, tineri, martori neatinși de timp ai femeii frumoase care a fost. Pelerina Ana degajă în jur o bucurie firească, naturală, puternică. Îi umple pe cei din jur, nu doar pe mine, de calm și bună dispoziție, o atitudine surprinzătoare la prima vedere. Stau și mă întreb dacă practica indelungată a pelerinajelor nu a lăsat eu adevărat urme asupra comportamentului său, aşa cum ar trebui să se întâmple de fapt cu toți cei prezenți. Cu puțin timp înainte de a ne apropia de raciă, momentul final al așteptării deci, Ana scoate din poșetă mai multe batiste albe din bumbac, pe care le distribuie grătios celor din jur pentru a le atinge de raciă: „Trebuie să duceți ceva și celor dragi de acasă”. Treceem prin fața raciei, ne închinăm, ne pregătim să ne despărțim. Pelerina Ana îmi spune la despărțire „Intr-un an, un an și jumătate te văd preot, prea îți plac oamenii”. Cred că-i cel mai frumos compliment pe care l-am primit de când particip la pelerinaje. Am lacrimi în colțul ochilor, în fel și pelerina Ana. Nu știu ce să mai spun, în general, prietenile legate la rând nu rezistă, Ana fugă, rușinată de slăbiciunea sa de moment, și intră într-un grup de „colege”, după cum le-a denumit chiar

manouche din Franța, Patrick Williams atrage atenția asupra dificultăților majore întâmpinate atunci când a încercat să facă teren printre aceștia. Lumea lor complet închisă se dovedește un obstacol redutabil pentru antropologul care se iluzionează adesea cu poziția „observatorului privilegiat”. „Când ești cu ei”, spune autorul, „nu există jumătăți de măsură. Ori te găsești complet în interiorul lucrurilor, ori rămâni complet pe din afară, incapabil să sesizezi cel mai mic detaliu. Poziția de observator privilegiat este astfel iluzorie, ea nu permite nici măcar să treci de suprafața lucrurilor” (Williams, 2010: 6).

ea. Sunt femei de aceeași vîrstă cu ea, cu figuri „ortodoxe” extrem de bine construite: haine negre lungi, matlasate, bătice negre acoperind față, parcă și mersul le era măsurat, fără grabă. Privindu-le cum ieșeau înecet din incinta mănăstirii, pe sub poarta boltită a acesteia, ca niște văduve ale istoriei, mi-am amintit ceea ce-mi spunea pelerina Ana în timpul așteptării: „Mă tot întrebă ce-i pelerinajul, uite, astă-i pelerinajul, pasul, pasul acesta adunat, mărunt și adunat, metrul pus peste metru pentru a înainta, acesta-i pelerinsajul la noi!”.

Mă pregătesc să părăsesc locul, dar îmi atrage atenția un cuplu straniu (de fapt, nu e un cuvânt potrivit, nimic nu este „straniu” în un pelerinaj), format dintr-un călugăr în vîrstă, slab, mic de statură, cu o rasă murdară și mototolită de atâtă purtare, și un bărbat voinic, înalt, lat în umeri, cam pe la 50 de ani, ce părea a fi „ucenicul” și paznicul personal al celui dintâi.



Grup de curioși din jurul călugărului predicator

Călugărul cel mititel m-a dus cu gândul la un călugăr vagabond rus; de altfel, predica cu un puternic accent moldovenesc de dincolo de Prut despre sfârșitul lumii și cum trebuie să ne pregătim noi, păcătoșii, pentru parusie. „Sfârșitul lumii are forma unui nor mare și negru, ca un balaur, care ne va înghiți pe toți, iar din acest neant va apărea iarnășii, triumfator, să ne judece pe toți după păcatele noastre, Hristos Neierătorul”, spune bărbatul. Urmează și alte descrieri plastice ale sfârșitului, nonante, apă, foc din cer și din pământ, totul fiind însoțit de gesturi